

על ישראל להבהיר שאין בכוונתה לכבוש מחדש את עזה

03.11.2023 | יוחנן צורף | written by

מאמר זה מפורסם במסגרת "במת אורח" של מכון משגב, ובשיתוף פעולה עם המכון למחקרי ביטחון לאומי בתל אביב.

תקציר

- התגובה הישראלית החרیפה להתקפה הרצחנית שביצע חמאס ביישובי עוטף עזה מעוררת חששות בצד הפלסטיני מפני נכבה מחודשת. זו למעשה מלחמה שהיא רחבה וחרیפה יותר מכל העימותים שהיו בשנים האחרונות בין ישראל לחמאס ברצועת עזה.
- הודעות דובר צה"ל הקוראות לתושבי צפון הרצועה לפנות את בתיהם ולעבור דרומה לואדי עזה בשל המבצע נגד מעוזי חמאס מעוררות חשש מפני אובדן הבית, אי יכולת לחזור ומפני סבב נוסף של הגליה או פליטות. זוהי טראומה קשה שנחרתה בזיכרונו של כל פלסטיני ושבגינה שבו ונשבעו הפלסטינים זה לזה שלא יפנו יותר את בתיהם ולא ינטשו את אדמתם.
- הדבר מגביר גם את חרדותיהן של המדינות השכנות החוששות מפני זרם פליטים שיגיע לשטחן ומהפוטנציאל שיש לו לגיוס המוניים ולהפעלת לחצים בינ"ל.
- על ישראל לחזור ולהבהיר שאין בכוונתה לכבוש מחדש את רצועת עזה, ושכל המפונים יוכלו לחזור לבתיהם בתום המלחמה.

רקע

לכל עם זיכרונות עבר וטראומות המעצבות את זיכרונו ומהוות חלק מהנרטיב הלאומי העובר מדור לדור ומתגבש כלקח המעצב את תודעת הצעירים המצטרפים לשורות העם. אצל היהודים טראומת השואה, שקיבלה תזכורת כואבת אצל רבים לאחר ההתקפה הנפשעת של חמאס על תושבי עוטף עזה ב-7 באוקטובר, היא אחד הלקחים המכוננים את חיינו כחברה וכעם שקם על רגליו ואמר לעולם לא עוד. היינו ולא נהיה עוד חלשים, ולא ניתן לאחרים להרוג בנו כפי שהרגו בנו הגרמנים הנאצים ועוזריהם במלחמה ששמה את היהודים כיעד והייתה חסרת תקדים באכזריותה ובזוועותיה.

לפלסטינים הנכבה, כפי שהם תופסים אותה, ממלאת תפקיד דומה בזיכרון הקולקטיבי כאחת הטרואומות המעצבות את תודעתם כעם וכקבוצה הנאבקת על מקומה בתוך המרחב שבין הירדן לים, וכישות לאומית ערבית הנבדלת משאר העמים הערביים באזור. ברקע לכך היו שנים ארוכות של מערכת יחסים בלתי יציבה עם שלטונות המנדט הבריטי והצרפתי במזרח התיכון, שבעיני

רבים מתושבי האזור נחשבו לכוחות זרים שבאו לנצל לטובתם את משאבי האזור והתעלמו מתושביו הילידים. הבריטים, בראייתם, העדיפו את העולים היהודים שהחלו להגיע לכאן שנים לא רבות טרם כבשה בריטניה את האזור ב-1917 והוחל המנדט הבריטי. המאבק שהתפתח בין היהודים לערבים/פלסטינים ילידי האזור הגיע לשיאו בשנת 1948 במהלך מלחמת השחרור, שבה הביסה ישראל את צבאות ערב ומאות אלפים פלסטינים עזבו, ברחו או גורשו מבתיהם והפכו לפליטים. זוהי תופעה שנחרתה בתודעת הפלסטינים כנכבה (אסון), שבעקבותיה נגזרו על רבים מהם חיים של חורבן, בדידות, תלישות, עוני והשפלה.

הזעם הפלסטיני שנלווה לזה גם כלפי מדינות ערב שקראו לעזוב את בתיהם וכפריהם בהבטחה חסרת בסיס שישבו אליהם מייד עם תום המלחמה, היה אחד הגורמים שעיצבו את הבידול בינם לבין אחיהם הערבים ויצר תודעה פלסטינית מחודדת יותר. בתום המלחמה נעלמה למעשה פלסטין מהמפה הפוליטית וכל ההליכים של עיצוב תנועה ותודעה לאומית הועתקו למחנות הפליטים במדינות הערביות שאליהן הגיעו. שם פעלו בחסות המדינות המארחות והיו תלויים ברצונן הטוב. הבעיה כידוע שבה ועולה ביתר שאת לאחר מלחמת ששת הימים ב-1967.

טראומה זו הייתה גם מנת חלקן של המדינות הערביות עצמן שנאלצו להתמודד עם זרם הפליטים שהתיישב בשטחן. הן ראו בהם נטל, התנערו מאחריות לגורלם, לא העניקו להם אזרחות (להוציא ירדן), וככל שחלפו השנים הונצח מעמדם כתושבים מוחלשים, מה שהגביר את תחושת ההשפלה והנחיתות ואת שאיפת "השיבה".

בעיית הפליטות בעזה

מלחמת "חרבות ברזל" שבה פתחה ישראל ברצועת עזה בעקבות הטבח שביצעו אנשי חמאס ב-7 באוקטובר בתושבי היישובים שבעוטף עזה מעלים את מפלס החרדה הפלסטיני מפני נכבה נוספת. דובריה הרשמיים של ישראל מבהירים הבהר היטב שמלחמה זו שונה מכל העימותים שהתחוללו עד כה בינה לבין חמאס והג'יהאד האסלאמי ברצועת עזה. היא רחבה יותר בהיקפה, ומרחיקת לכת יותר במטרות שיש בכוונתה להשיג. הקריאה לתושבי צפון הרצועה לפנות את בתיהם כבר בראשית המלחמה לקראת המבצע הישראלי, כולל הפצצות מהאוויר על אזור זה, מגבירות מאוד את חששותיהם מפני גורל נוסף של הגליה או פליטות. הם אינם בטוחים כלל שהבית שהם נוטשים ימשיך לעמוד על מקומו, מה פרק הזמן שיידרש להם לשהות הרחק ממנו, ואינם מאמינים שיש בכוחם של ראשי חמאס, רש"פ או ארגונים בינ"ל ומדינות אחרים לדאוג למחסורם ולשקמם.

גם בשיח הציבורי בישראל, שיש לו ביטויים רבים בערוצי החדשות הישראלים המקיימים דיונים בלתי פוסקים באולפנים פתוחים בשאלת הפלסטינים והמלחמה, עולה מדי פעם האופציה "לסלק", "לגרש" או "להביא להגירה" של תושבים רבים ככל האפשר מרצועת עזה. אלו דברים הנשמעים היטב בצד הפלסטיני, שערוצי החדשות הישראלים נחשבים עדיין אצל רבים מהם אמינים יותר מאלה הפלסטינים. כאשר דברים אלה נשמעים בצמוד להודעת דובר צה"ל הם

נתפסים כניסיון להדהד אותו ולהעניק לו נופך רחב יותר של עזיבה, הגירה, נטישה ואפילו גירוש.

רבים מהתושבים נענים לקריאות אלה ויורדים אומנם דרומה מהעיר עזה, אך מיעוט גדול ממשיך לשבת בביתו ומסרב או חושש להתפנות שמא לא יוכל לחזור. חמאס, השולט בשגרה באורח תקיף ברצועת עזה, נחלש כגורם שלטוני בשטח, אך ראשיו היושבים בקטר ובלבנון קוראים לתושבים שלא להיענות לקריאות צה"ל ולא לרדת דרומה. הם שבים ומזהירים מפני נכבה נוספת שישראל מנסה להביא על הפלסטינים, ומעודדים את הרחוב הערבי בכל מדינה לצאת ולהביע את הזדהותו עם תושבי הרצועה.

יו"ר הרשות הפלסטינית אבו מאזן, שאיבד הרבה מן הלגיטימיות שלו, ושיש לו אחריות פורמלית לתושבי הרצועה גם מתוקף מעמדו כיו"ר אש"ף, הזהיר מפני נכבה נוספת ו"טיהור אתני" שישראל מנסה לעשות ברצועה, קרא למועצת הביטחון לקבל החלטה המגנה את המהלך הישראלי וקבע כי "לא נאפשר נכבה חדשה במאה ה-21". נשיא מצרים, החושש מפני ניסיון ישראלי "לשפוך" אל השטח המצרי בסיני פלסטינים רבים, הודיע שלא יהיה מוכן לקבלם, הביע חשש שמא יחלו כפליטים להשתמש באדמת סיני כמוקד יציאה למלחמתם בישראל, והציע לישראל להעבירם לאזור הנגב עד אשר תסתיים המלחמה ולהחזירם לבתיהם. מלך ירדן הודיע שזהו קו אדום, וכי לא יהיו פליטים פלסטינים בירדן או במצרים. שניהם חוששים מפני כוונותיה של ישראל וחרדים שמא יהיו כתובת להמוני פלסטינים שיאבדו את ביתם ויחפשו מקום שבו יוכלו לשהות באורח בטוח יותר. החשש המצרי הוא מפני נהירתם אל תוך סיני, והחשש הירדני הוא מפני חידוש הרעיון שבו נהגו גורמים מסוימים בישראל לנופף בעבר של "האופציה הירדנית", היינו ניצול המלחמה ברצועה להעתקת המהלך גם לגדה המערבית, כשבמהלכו יפוננו פלסטינים רבים או יגורשו לעבר גבולותיה, יתדפקו על שעריה ויהוו נטל נוסף על נטל הפליטים הרובץ עליה ממילא ממדינות נוספות. נוכחות פליטים פלסטינים בירדן לעומת הפליטים האחרים עלולה, כך חוששים **בירדן**, לסכן את יציבות המשטר, משום המספר הגדול של האזרחים הירדניים ממוצא פלסטיני.

לכן העיסוק **הישראלי**, במציאות כה רגישה של מלחמה, בכל סוגיה שיש בה ביטויים של פינוי, העברה, יציאה, עזיבה או נטישה מציף מחדש את חרדות הגירוש והנכבה ומעמיד את ההנהגות הפלסטיניות השונות ואת המדינות השכנות בעמדת מבוכה המאלצת אותם לנקוט עמדה ולהזעיק את הקהילה הבינ"ל כדי להוריד מסדר היום את החרדות הללו.

פתרונות והמלצות

ישראלים רבים ניסו במהלך השנים למצוא פתרון לסוגיה זו בדרך של יישוב הפליטים מחדש במקומות אחרים מחוץ לשטחי האזור, או קליטה חלקית שלהם בתוך שטחי מדינת ישראל, אך לא זכו להיענות ולא לתהודה מספקת. דוגמאות טובות לכך הן תוכניתו של פרופ' אמריטוס גדעון ביגר, איש החוג לגאוגרפיה באוניברסיטת תל אביב, שהציע להחזיר את כל מי שעזב או גורש אחרי ה-15 במאי 1948 ולא את אלה שנולדו לאחר מכן. הוא העריך את מספרם בכ-700 אלף,

והניח שמספרם ירד מאז בשל תמותה טבעית. ראויה לציון גם תוכניתו של האלוף במילואים גיורא איילנד, שהציע באחת מהחלופות שהעלה לפתרון הסכסוך שמצרים תיתן שטח בסדר גודל של כ-720 קמ"ר, הגדול פי 3 משטחה של הרצועה, שבה תיפתר בעיית הצפיפות של הרצועה וממילא גם הקליטה של פליטים פלסטינים ואחרים שיבואו. בתמורה תמסור ישראל למצרים שטח בסדר גודל דומה בדרום מערב הנגב.

לצד רעיונות אלה עלו לאורך שנים רעיונות רבים שהתייחסו לפליטים כאל בעיה הומנית וניסו לפתור אותה באמצעות הזרמה של כספים למשפחות הפליטים עצמם, ולבנייה ושיקום של ערים ושכונות העשויים להכיל אותם ולשמש להם בית חלופי. רבים מאלה אף פרטו את העניין לסכומי כסף ועשו חישובים מתמטיים באשר לעלות השיקום האישי של כל פליט ומשפחתו. רובם ככולם לא הצליחו להבקיע את תשומת הלב המתבקשת בזירה הבינ"ל ובצד הפלסטיני.

ברקע לכך נעוצה העובדה שהפלסטינים דוחים לאורך שנים כל פתרון שאיננו מבוסס על הסדר מדיני שבו ההתייחסות לבעיית הפליטים היא כאל בעיה לאומית ולא הומנית, כחלק בלתי נפרד מהמשא ומתן. כל ניסיון לפתור אותה שלא במסגרת מדינית מחליש את התביעות הפלסטיניות ומעקר את הבעיה משורשיותה. זהו לקח שאימצו הפלסטינים מאז 1948. מרביתם ממשיכים לראות בזכות השיבה זכות מקודשת, וכולם נשבעו זה לזה שלא יתפנו או יגורשו או יפוננו עוד מבתיהם כפי שעשו ב-48. התחייבות זו חיזקה בהיסטוריוגרפיה הפלסטינית את ערך ה"צומוד", היינו העמידה האיתנה, ההיאחזות במקום באדמה שבה אתה נמצא, כשהמשך ההישרדות מבטיח גם את המשך הקיום.

לפיכך יש רגישות מיוחדת בעיתות מלחמה לביטויים העלולים להתפרש כניסיון לחולל תנועה או הגירה של תושבים ממקום מגוריהם. אם ישראל איננה מעוניינת לעורר קולות ולחצים בזירה הבינ"ל שיתבעו ממנה להימנע מפינוי והעברת תושבים ממקום למקום ואולי אף יעצרו המשך הפעולה של צה"ל ² עליה לשוב ולהבהיר שאין בכוונתה לכבוש מחדש את רצועת עזה, ושכל המפונים יורשו לחזור לבתיהם לאחר המלחמה וליהנות ממאמצי השיקום שיינקטו אז.

יוחנן צורף הינו חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי *INSS*. הפרסום נכתב בשיתוף בין שני המכונים.